

חיי שרה

מעט וכדומה, ולא הלשון מלא יי — ולזה אומר רש"י שמצא לו חבר "וכן דוד אמר לארונה בכסף מלא", והיינו להוכיח שדרך המקרא לומר גם ב"כסף" ל' "מלא" תמורת ל' "שלם" (המתאימה יותר) וכיו"ב.

אבל לפי"ז אינו מובן: (א) הול"ל "וכן בדוד" וכמו "וכן ביונה" יי וב"כ"מ. (ב) מכיוון שכל כוונתו של רש"י, לפי ביאור זה, להודיע שיש חבר ללשון "כסף מלא" ואין כוונת רש"י להודיע פירוש "כסף מלא", כי מובן הוא — א"כ הול"ל רק להביא יי את הראי' "וכן דוד אמר לארונה בכסף מלא" ולהשמיט הפירוש "אשלם כל שוויי" ?

ג. עוד יש להקשות בפירוש רש"י שלפנינו:

(ג) מכיון שרש"י מעתיק ומפרש התיבות "בכסף מלא", הול"ל "כל שוויי", ומהי ההוספה "אשלם (כל שוויי)" ?

(ד) מהי האריכות בראייתו "וכן דוד אמר לארונה" — הול"ל (כמו בכ"מ) "וכן בדוד בכסף מלא".

ד. והביאור בכ"י:

בהשקפה ראשונה "בכסף מלא", מש-

(10) אבל ראה מנחות פח, א: מלאים שלא יחסר. ראב"ע עה"פ.

(11) רש"י וירא כב, ב.

(12) וע"ד פרש"י ויצא (כח, יא): "ויפ"ע, וכמו ופגע ביריחו גו"ל שמכיון שפ"ה הפשוט של ויפגע מובן, ורק שקשה איך מתאים ל' "ויפגע (על) במקום" אין רש"י מפרש, ורק מביא דוגמא ו"חבר" כמו ופגע כו"ל (ראה לבוש תאורה ושי"ח שם).

א. עה"פ: ויתן לי את מערת ה' מכפלה גו' בכסף מלא יתננה לי פירש"י: "בכסף מלא אשלם: כל שוויי" וכן: דוד אמר לארונה בכסף מלא" י.

וצריך להבין:

(א) מה מדגיש רש"י בפ"י "בכסף מלא" כל שוויי, דלכאורה הרי זהו מובנו הפשוט בכתוב?

(ב) מהי הראי' מ"בכסף מלא" שב"ד"ה, מאחר שהיא אותה הלשון ממש הנאמרה בכתוב שלפנינו.

ב. והנה לכאורה ה' אפשר לבאר כוונת רש"י להביא ראי' ו"חבר" י: דקשה ל' הלשון "מלא" בשייכות ל"בכסף" — דלכאורה אין ה' "מלא" מתאמת אלא בדבר שיצויר בו היפוך כה — רק, וכמו בכלי: ותמלא כדה: והבור רק י: אבל בכסף מתאים ה' ביטוי "חסר" — שלם" י, או רב —

(1) פרשתנו כג, ט.

(2) בדפוס ראשון (שנת רל"ה) של רש"י: שלם כל שחי, אבל ברוב הדפוסים הוא אשלם כפנים, וכן הובא ברא"ם וגו"א.

(3) בדפוס ראשון ליתא הראי' מד"ה.

(4) דה"א א כא, ככ"ד.

(5) ואין לומר שהכונה ב"וכן דוד אמר לארונה בכסף מלא" היא [לא להביא ראי' לפירושו כאן אלא] לומר שגם שם הפ"ה כל שוויי, שהרי אין דרכו של רש"י לפרש מקודם דבר הנאמר אח"כ שה"בן חמש למקרא" לא למדו עדיין.

(6) ראה רא"ם ובאר מים חיים עה"פ.

(7) ופרשתנו כד, טז.

(8) וישב לו, כד.

(9) וכן משמע מהגירסא שבדפוס ראשון שלם. אבל גם לפי"ז אינו מובן למה צריך לפרש (גם) "כל שוויי".

«ויתן לי את מערת המכפלה ג' בכסף מלא יתננה לי» — הוא בא לשלול את מה שאמרו לו בני חת לפני זה: «גשיא אלקים אתה בתוכינו במבחר קברינו קבור ג' לא יכלה ממך ג'»¹⁸ היינו שיקח מהם את מערת המכפלה מבלי שישלם מחירה, כ"א חינם; וע"ז באה תשובתו של אברהם שאינו מסכים לזה, אלא «בכסף מלא» ישלם, «כל שוויי».

אבל את"ל שפי' «כסף מלא» — «שקלים גדולים» וכיו"ב, הרי מענתו של אברהם (בצורתן של השקלים) אינה מעין טענתם של בני חת (באופן של נתינת השדה), כי רק לאח"ז שאברהם ה' עונה בנוגע לאופן הנתינה (שתהי' לא במתנה) ה' מתאים דיבורו בענין הכסף עצמו.

וזהו טעמו של רש"י שלא הסתפק בתיבות «כל שוויי» אלא הוסיף תיבת «אשלם»¹⁹ — היפך מתנת חינם — כי בזה מבואר ההכרח לפירושו.

ה. אבל מ"מ עדיין אפשר לדחוק ולפרש ש"מלא" קאי על ה"כסף". ואף שלפ"ז אין דבורו של אברהם מכון לדבריהם של בני חת — שהרי אין בדבריו שלילה מפורשת למתנת חינם

מע ש"מלא" קאי על הכסף, היינו שאברהם מודיע בזה שמטבעות הכסף יהיו מלאים (מבלי חסרון) במשקלם²⁰ (או ע"ד פי' הירושלמי²¹ בכסף מלא — «קינטרין», וכפרש"י²² שעפרון לקח מאברהם שקלים גדולים).

ופי' זה בא רש"י לשלול בדבריו: «אשלם כל שוויי», שתיבת «מלא» אינה תיאור בשייכות לכסף עצמו (כמותו, משקלו), אלא בנוגע לשדה ומחירה ה"מלא" — אברהם אמר: «בכסף מלא» היינו «אשלם כל שוויי» של השדה²³ (שהכסף הוא בסכום כזה שימלא את מחירה — ישלם, «כל שוויי» — של השדה)²⁴.

ומכריחו לפרש כן:
מהמשך הכתובים מובן, שבבקש-
תו זו של אברהם «לבני חת» —

(13) כפי הרד"ק עה"פ.

(14) קידושין פ"א ה"ג.

(15) כג, טז.

(16) ועפ"ז יובן גם לפי הגירסא שב' דפוס ראשון (ראה לעיל הערה 2) מה שהוצרך רש"י להוסיף, «כל שוויי», כי באם ה' כותב רק, «שלם» ה' אפשר לפרש ש"מלא" קאי על הכסף — שיהיו מטבעות שלמות וכדומה.

ולכן מוסיף שאין הכוונה על הכסף, אלא «כל שוויי» (של השדה).

(17) ולכן מפרש רש"י אח"כ עה"פ וישקול אברהם לעפרן «חסר וי"ו, לפי שאמר הרבה ואפי' מעט לא עשה שנטל ממנו שקלים גדולים קנטרין שנא' עובר לסוחר», כי אברהם אמר רק שישלם כל שוויי כו' ולא שקלים גדולים כו'. (וכן הוא בב"מ פו, א) רשעים אומרים הרבה כו' וילף דעפרון שקל קנטרין מעובר לסוחר, וגם בבכורות ג, א) שהובא אותה המימרא דר' חנינא, «כל כסף האמור בתורה כו' חוץ משקלי עפרון כו'» המובא בירושלמי (קדושין שם) הנה הלימוד דהוי קנטרין הוא מעובר לסוחר ולא מ"בכסף מלא" כבירור שלמי.

(18) שבוה שני ענינים: א) «במבחר קברינו קבור ג'» — שיקבור את שרה בכל מקום שירצה, ב) «איש ממנו ג' לא יכלה ג'» — שיטלנו כתנם (ראה פי' הרשב"ם: ואין אתה צריך לקנות), וע"ז אמר אברהם (א) ויתן לי את מערת ה' מכפלה (דוקא), ב) בכסף מלא יתננה לי. ועפ"ז יומתק מה שאחרי «בכסף מלא» אמר עה"פ «יתננה לי», דלכא"ו אמר כבר ויתן לי את מערת המכפלה ג'. (19) לפי הגי' שבדפוס ראשון (הובא לעיל הערה 2) י"ל שההוכחה הגיל (המובאת בפנים) פשוטה ומובנת מעצמה לכן חמש למקרא, ורש"י אינו צריך לרמוזה.

ו. עוד י"ל במה שנקט רש"י "וכן דוד אמר לארונה" (שעפ"ז יומתק מה שדוקא בתיבות אלו מרמו שכוונתו היא על הענין המדובר שם ולא רמזו באופן אחר):

דהנה מקום לשאול — מאי טעמא דאברהם שרצה לקנות את השדה וה' מערה דוקא "בכסף מלא" הלא ה' יכול ליטול אותם (בלא תשלומין) "מן הדין שאמר לו הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת"?: וע"ז "מ"שיב" רש"י באמר שכן מצינו גם אצל דוד, ש"אמר לארונה בכסף מלא" ומהתם יתבאר להכא:

דוד המלך כבש את ירושלים מ"ארונה המלך ובמילא זכה בכולה מדין כיבוש²¹ — ומ"מ כשבא לבנות בה מזבח, לא הסתפק בזכיותו בכיבוש, ואף לא בזה שארונה יתננה לו, אלא שתהי' שלו ע"י קנייתו "בכסף מלא". והטעם ע"ז אמר דוד: "כי לא אשא אשר לך" לה' והעלות עולה חנם". כלומר: אם ה' דוד לוקח את ה' גורן וכו' רק משום שהוא שלו מדין

שהציעו בני חת — מ"מ מקום לדחוק ולומר שבזה שאמר "בכסף מלא" שיתן מטבעות שלימות (או) שקלים גדולים, נכלל בדרך ממילא סירובו לקחת את השדה בחינם, כ"א שישלם עבורה.

ולכן, בכדי לשלול לגמרי הקס"ד הנ"ל, מוסיף רש"י ואומר: "וכן דוד אמר לארונה בכסף מלא"; אין כוונתו של רש"י להביא עוד מקום שנאמר בו ה' "בכסף מלא", אלא לחזק את פירושו הנ"ל בתיבות "בכסף מלא"²² (שהוא לשלול ממתנת חינם) ממש"נ בדברי הימים²³:

הטעם מדוע רצה דוד לשלם (בעד הגורן) לארונה "בכסף מלא" מפורש שם בכתובים: "כי לא אשא אשר לך לה' והעלות עולה חנם", הרי מוכחא מילתא שמה שאמר "בכסף מלא" כוונתו שישלם "כל שווי".

ולכן האריך רש"י בלשונו, "וכן דוד אמר לארונה"²⁴, להורות על הענין המדובר שם (היינו הטעם שבדבריו של דוד לארונה), כי מזה הוכחתו, כנ"ל.

20) ראה עד"ז במשכיל לדוד וראה הערה הבאה.

21) במשכיל לדוד דהראי מד"ה היא ד"אם איתא דכסף מלא אינו ר"ל אלא קנטרין התם אמאי הוצרך לכתוב כסף מלא הא בל"ז פשיטא דקנטרין הן דהא כל כסף דכתובים קנטרין". אבל בפשוטו של מקרא (שוהי דרכו של רש"י בפי' עז"ת) א"א לפרש כן, דא"כ הו"ל לרש"י להביא ה' כלל דכסף דכתובים קנטרין.

22) ואולי י"ל שלכן כתב רש"י "וכן דוד אמר לארונה (השם שנק' בו בסוף שמואל ב') ולא לארנן (השם שנק' בד"ה שם נאמר "בכסף מלא") שמרמו גם על אותו הסיפור כפי שהוא בשמואל, ששם מפורש (ש"ב כד, כד) שדוד אמר "לא כי קנה אקנה מאתך במחיר גר".

23) פרש"י פרשתנו כג, ד. ראה פי' החוקוני, לבוש האורה וש"ח שם.

ומש"כ רש"י ע"ז "ומ"א", י"ל שזהו רק בנוגע לפי' התיבות "גר ותושב", אבל עצם הענין שהי' יכול ליטול מן הדין ס"ל לרש"י גם לפי' פשוטו של מקרא, אלא שאי"ז הפי' דמה שאמר אברהם גר ותושב.

וראה וישלח לה, יב. פרש"י לך טו, יח. פרש"י דברים ג, יג (לענין ארץ עוג). פרש"י ד"ה ואשריהם תשרפון — ע"ז נג,

ב. וראה פרשת דרכים וירוש ט. 24) כי גם בפשוטו של מקרא כ"ה, שע"י כיבוש נצטה שלו. ראה פרש"י לך יד, כא. פרש"י חקת כא, כו. וראה בארוכה לקו"ש ח"ה ע' 8 ואילך. 25) דלכאורה אין זה נוגע, והול"ל רק שלא יעלה עולה חנם.

קנה את השדה בכסף מעפרון) משום דדלמא ה"מ מנכרי שכל קנינו בכסף".

אבל ע"פ הג"ל, בביאור דברי רש"י "אשלם כל שוויי כו", מובן בפשטות למה לא ילפינן דין זה מהכתובים שלפנינו (גבי עפרון):

מלבד זאת, שלא היינו יודעים מיל-פוטא זו³⁴ את עיקרו של דין קנין כסף בקרקע — היינו שהוא נקנה בשוה פרוטה אפילו כשהקרקע שוה יותר³⁵ — דהלא אברהם קנה את השדה "בכסף מלא", כל שוויי³⁶;

הנה נוסף לזה: מה שאברהם נתן את כסף השדה לעפרון לא ה' בשביל לקנותה עיי"ז³⁷ (שהרי ה' יכול ליטול "מן הדין" והיתה קנוי' לו בלאו הכי³⁸), אלא בכדי שלא תהי' לעפרון שום שייכות (אף שאיננה שלו כלל) לשדה. ולכן מובן שא"א ללמוד מכאן קנין כסף בקרקע.

(34) ראה עד"ז בספר המקנה קדושין שם.

(35) רמב"ם פ"א מהל' מכירה ה"ז. טוש"ע חר"מ סי' קצ ס"ב.

וגם לפי דעת הסמ"ע שם (סק"א), שמה שקונה בכסף הוא מצד דמי שווי' הדבר, דנלמד משדה עפרון שהי' דמי שווי' השדה — הרי א"א ללמוד משדה עפרון פרט זה דגם כשנותן פרוטה קונה בתורת תחלת פרעון, שהרי אברהם שלם "כך שוויי".

(36) ראה צפע"נ עה"ת: וקונה בכסף רק בשוה הדבר, וצריך ליתן בב"א, לכך נקט כסף מלא כו'.

(37) להעיד מתוס' קדושין ב, ב ד"ה איני ובמהרש"א שם.

(38) ומ"ש רש"י עה"פ ויקם שדה עפ" רון, תקומה היתה לו היינו בנוגע לרשות. וגם לפי "פשטו של מקרא (שכתב רש"י) ויקם השדה גוי' לאברהם למקנה וגוי' " הוא בנוגע "לעמי בני חת בכל באי שער עירו" היינו הקנאה מצדס (וראה מפרשי רש"י שם) (ועד"ז צ"ל בפירש"י פסוק יח).

כיבוש, אזי אין זה שולל לגמרי³⁹ את שייכותו של ארונה להגורן; ועוד יותר, גם כשיתנו לו ארונה במתנה⁴⁰ (שנותן לו גם את שייכותו זו המוע"טת), בכ"ז נשאר הגורן עדיין בבחי' "אשר לך" שיש לו עוד לארונה איזו אחיזה וזכות בגורן — "כי לא אשא אשר לך".

ולכן שילם דוד עבורו "בכסף מלא", כל השווי, בכדי לסלק כל זכותו של ארונה מכל וכל, שלא תהי' לו שום אחיזה ושייכות למזבח והקרבנות וכו'. ועל דרך זה הוא באברהם ש לא רצה שהמערערה שבה יקבור את שרה (ובה יהי' קבור גם הוא ושאר האבות והאמהות⁴¹), תישאר בה איזו שהיא שייכות לעפרון (באופן ששמו עלי' וכיו"ב), ולכן מיאן לקחתה "מן הדין" ואף לא במתנת חנינים⁴², כ"א שילם כל שווי'.

ז. בפירוש רש"י ישנם ענינים מופלאים⁴³ גם הנוגעים לשאר חלקי התורה: ע"י פירושו של רש"י כאן מתיישבת קושיא בחלק ההלכה ש בתורה:

הא דקרקע נקנה בכסף נלמד (בגמ' רא⁴⁴) מהכתוב⁴⁵ "שדות בכסף יקנו", ופי' בתוס'⁴⁶ "הא דלא אייתי מקרא דכתיב גבי עפרון (היינו שאברהם

(26) ראה לקו"ש שם ס"ע 13.

(27) ראה ד"ה שם כא, כג: ראה נתתי גוי'.

(28) שלכן רצה וזקא את מערת המכ' פלה "שכפולה בווגות", ראה לקו"ש ח"ה ע' 109.

(29) ראה עד"ז ש"ך עה"ת עה"פ.

(30) של"ה במס' שבועות שלו (קפ"א, א).

(31) קדושין כו, א.

(32) ירמ' לב, מז.

(33) קדושין שם.

שלא יאמר בלבו: מכיון שכשרוֹ
נותי טובים בטבעם, והרי התורה נית־
נה לי במתנה; וגם נקל לי לקיים
את המצות כי הנהג־ב והיצה־ר אינם
מעלימים כ־כ¹⁰ — ולכן כל ענין
היגיעה ועבודה הוא ממני והלאה!
ע"ז באה ההוראה מאברהם (דוד)
שלא רצו לקנות בחנם גם את חלקם
המגיע ושהיו יכולים ליטול בנקל,
אלא נתנו עבורו כל שוויי.

והיינו שגם מי שהוא יכול ללמוד
תורה ולקיים את המצות בלא עמל
ועבודה, בכ"ז¹¹ בכדי לברר את חלקו
בעולם, שיצא לגמרי מתחת ממשלת
הקליפה ויהי' דירה לו ית' הוא דוקא
ע"י השתדלות עבודה ויגיעה.

ועי"ז מגיעים לבחי' "ארבע מאות
שקל כסף עובר לסוחר", ת' עלמין
(דכסופין) "דירתי צדיקיא לעלמא
דאתי"¹² — התגלות בחי' סוכ"ע¹³
ל"ועמך כולם צדיקים"¹⁴.

(משיחות ש"פ חיי שרה, תשכ"ט ותשי"ח)

ח. מהענינים ד"ינה של תורה"¹⁵
בפירש"י שלפנינו:

איתא בזהר¹⁶ שהמצות צריכות לה־
יות לא ב"ריקניא ובמגנא" (כי אז
לא נמשך ע"י המצוה "רוחא דקוד־
שא") — זהו הסדר בלעז, במצרים
וכמ"ש¹⁷ "אשר נאכל במצרים חנם"
— אלא צריך "לאשתדלא בי' כדקא
יאות כפום חילי", ו"באגר שלים".

וזהו מה שפרש"י, שאברהם אמר
"אשלם כל שוויי", וכן דוד אמר לארוֹ
נה "בכסף מלא", כי לא אשא גוֹ
העלות עולה חנם¹⁸; וככה התנהג
אברהם במצות גמ"ח¹⁹, שקיימה באופן
של "לאשתדלא בי' . . באגר שלים"²⁰.

וההוראה מזה בעבודה הרוחנית של
כל אחד ואחת מבנ"י, שענינו לברר
ולזכר, ע"י עבודתו בתומ"צ, את ה־
מקום בו הוא נמצא, שהוא לבדו
יהי' הבעה"ב שם²¹, דהכוונה היא
שיהי' "קנוי" לו ע"י דיוק בתשלומי
ועבודה והשתדלות ולא "בריקניא וב־
מגנא".

(39) "היום יום" ע' כד.

(40) ח"ב קכח, א.

(41) בהעלותך יא, ה. וראה ספרי ורש"י
שם.

(42) ראה פרש"י פרשתנו כג, יו"ד, פ'
רש"י ראה יג, ה.

(43) ראה לקו"ש שם (ע' 80 ואילך),
לענין מצות מילה וכי' דאברהם. עיי"ש.

(44) יתרה מזו ראה מענה הצ"צ (לקו"ש
ח"ב ס"ע 621).

(45) ראה תניא פט"ו.

(46) ונוסף לזה: לא יגעתי ומצאתי אל
תאמין (מגילה ו, ב), וראה קונטרס ומעין
מט"ו פ"ב. ואין דברי תורה מתקיימין אלא
במי שממית עצמו עלי' (ברכות סג, ב.
וש"נ).

(47) זח"ג קכח, ב.

(48) ראה תו"א וישלח כד, ג תו"ח
שם. אוה"ת בראשית קטו, ב ואילך.

(49) ישע"י ס, כא.

חיי שרה ב

תתנצח לילך מיד או שתתנצח להתעכב עמהם משך זמן. כדבריהם — ודלא כפירש"י ששאלתם הי' על עצם הי' נשואין י'.

(ב) עה"פ: "ויאמר אחי ואמה" פירש"י: "ובתואל היכן הי' הא

עכשיו) צריכים לשאול את פיה, כי אין משיאין את היתומה (בל' המדרש) אלא מדעתה. אבל לפירש"י א"ל לתרץ כן, כי

[נוסף ע"ז שבפס"ש"מ הי' להם דין ב"ג (ראה לקמן הערה 45) ושקו"ט וגם ע"ד ההלכה — אם יש בב"ג הדין דאב מקדש את בתו קטנה בע"כ — ראה בית האוצר מערכת א' כלל א אות ב, וראה ג"כ גוי"א (פרשתנו כה, נו) הרי]

רש"י דייק לכתוב "אין משיאין את האשה כו" דקאי (גם) על גדולה שהיא ברשות עצמה להתקדש. וראה לקמן סעיף ח.

ועוד ועיקר — הרי בן הי' למקרא עדיין לא למד כל דינים אלה.

(6) וכפי' הרשב"ם והספורנו עה"פ. (7) בש"ח כאן כתב: "דקשה והא לעיל אמר לא נוכל וגו' וניכר שמה' יצא הדבר", וע"ז בא הביאור ברש"י דמ"מ הוצרכו לשאול — מכיון דאין משיאין את האשה כו', אבל (נוסף על הוחק, שא"כ איך אמרו לפנ"ו (1907), "הנה רבקה גו' קח ולך", וגם — למה לא שאלוה תיכף, והמתינו עד למחר) — הרי מדברי רש"י (לקמן) "ואף אם אינכם רוצים" משמע שהם התנגדו אל הדבר בעת ששאלוה, כדלקמן בפנים.

(8) פרשתנו כה, נה. (9) והא דלא הוקשה לו לרש"י "ובתואל היכן הי' " במ"ש לפנ"ו (שם, ג), "ומגדוה נתן לאחי' ולאמה" — ה"ז מרמו רש"י במה שמעתיק מהכתוב כאן גם חיבת "ויאמר" (אף שלכאורה הו"ל להעתיק (בנוגע לקושייתו) רק התיבות "אחי' ואמה"). דמדייק דמכיון שהמדובר הוא על האמירה (בנוגע להשידוך) — הי' צריך להזכיר גם את בתואל (וכדלעיל (שם, ג) שכתוב "ויען לבן ובתואל ויאסרו

א. בפרשתנו מסופר על המשא ומתן שבין אליעזר ומשפחת רבקה בקשר עם נישואי' ליצחק, ובפרש"י בפרשה זו אנו מוצאים כמה ענינים הדורשים ביאור הן בתוכנם והן ב"השוואתם זל"ז.

עה"פ: "ונשאלה את פי' " פרש"י: "מכאן: שאין משיאין את האשה אלא מדעתה". וצריך להבין:

(א) בהפסוקים שלפנ"ו: נאמר: "ויען לבן ובתואל גו' הנה רבקה לפניך גו' ותהי אשה לבן אדוניך גו'" — הרי שכבר הסכימו על השידוך, מקודם — ועפ"ז עכ"ל לכאורה דמה שאמרו לאח"ז "נשאלה את פי' " אין הכוונה על עצם הדבר (השידוך), אלא האם

- (1) פרשתנו כה, נו.
- (2) מה שכתוב רש"י "מכאן שאין משיאין כו' " י"ל שכחנתו להדגיש שהלימח הוא לא מ"הולכה והיתה גו' " (ראה הערה 48). — וע"פ פש"מ אין רא' משם — שהרי בא בהמשך ל"ויצאה מביתו" שהוא גם בע"כ נכתוב לפנ"ו ושלחה מביתו. גם להעיר דשם המדובר בגרושה מן הנישואין שאינה ברשות האב (פרש"י מסות ל, י).
- (3) כה, ג"ג.
- (4) וכדמוכח גם מפרש"י עה"פ (כה, נב) וישתחו ארצה "שמודים על בשו"ט" וראה ברא"ם, שרש"י כתבו כאן (ולא על "ויקד האישה" שלפנ"ו) כי אין מודים על הבשו"ט עד (שאמרו קח ולך) שהסכימו לגמרי.
- (5) בעץ יוסף לב"ר (פ"ס יב. וכו') במשכיל לדוד: שהשאלה היתה על עצם השידוך, והא דהוצרכו לשאול את פיה עכשיו, הוא מכיון שנעשית יתומה ע"י מיתת בתואל, וכשאחי' ואמה משיאים אותה (כי במה שאמר אבי' (בתואל) מה' יצא הדבר לא קדשה עדיין (דלא הי' אלא הסכמה בעלמא) והם צריכים להשיאה